

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

BAKALÁŘSKÉ / KOMBINOVANÉ STUDIUM

2010 - 2013

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Zdeněk Konop

Vychovatel v dětském domově se školou

Praha 2013

Vedoucí bakalářské práce:

PaedDr. Jarmila Klugerová, Ph.D.

JAN AMOS KOMENSKY UNIVERSITY PRAGUE

BACHELOR / COMBINED (PART TIME)

2010 - 2013

BACHELOR THESIS

Zdeněk Konop

Tutor in an orphanage with a school

Prague 2013

The Bachelor Thesis Work Supervisor:

PaedDr. Jarmila Klugerová, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená bakalářská práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracoval samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpal, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Horšovském Týně dne 5. 3. 2013

Zdeněk Konop

Poděkování

Chtěl bych poděkovat vedoucí mé bakalářské práce, PaedDr. Jarmile Klugerové, Ph.D., za odborné vedení, pomoc a cenné rady při zpracování této práce.

Anotace

Tato bakalářská práce se zabývá výchovou a vzděláváním klientů dětského domova se školou z pozice vychovatele. Mapuje důvody umístění klientů do tohoto typu zařízení, zmiňuje stručnou historii dětského domova, přibližuje denní režim a chod zařízení a blíže seznamuje s aktivitami klientů v odpoledních hodinách. Dotýká se rovněž tématu šikany, které je v dnešní době stále více aktuální, podrobněji rozpracovává témata edukace a sociálního rozvoje klientů, volnočasové aktivity a využití terapií. Praktická část práce popisnou formou přibližuje denní aktivity výchovné skupiny, týdenní a roční plánování činností, nechybí ani kazuistiky klientů s rozdílnou etiologií.

Klíčové pojmy

Dětský domov se školou, dysfunkční rodina, edukace, kazuistiky, ochranná výchova, osobní rozvoj, šikana, terapie, ústavní výchova, volnočasové aktivity, výchovná skupina, výchovný ústav.

Annotation

This bachelor thesis is concerned with the education of children clients home with school. It charts the reasons for placing clients in this type of equipment, mentions a brief history of the children's home, closer to daily regime and operation of the equipment and closer acquainted with the activities of clients in the afternoon. Also refers to the issue of bullying, which is nowadays more and more current, more elaborate education and social development of clients, leisure activities and therapies. The practical part of the work in narrative format brings educational group activities daily, weekly and annual planning of activities, there are also case reports of clients with different etiologies.

Key words

Children's home and school, dysfunctional family, education, case reports, preventive education, personal development, bullying, therapy, residential care, leisure activities, educational group, educational institute.

Obsah

ÚVOD.....	8
1. VÝKON ÚSTAVNÍ A OCHRANNÉ VÝCHOVY	9
1.1 Nařízení ústavní a ochranné výchovy	9
1.2 Účel ústavní a ochranné výchovy	10
2. ŠKOLSKÁ ZAŘÍZENÍ PRO VÝKON ÚSTAVNÍ A OCHRANNÉ VÝCHOVY	11
2.1 Diagnostické ústavy	13
2.2 Dětské domovy, dětské domovy se školou	14
2.3 Výchovné ústavy	15
2.4 Výchovná střediska	16
3. ZAŘAZOVÁNÍ KLIENTŮ DO VÝCHOVNÉHO ZAŘÍZENÍ	18
3.1 Dysfunkční rodina	18
3.2 Poruchy chování	20
4. OSOBNOST VYCHOVATELE	23
4.1 Vzdělání vychovatele	23
4.2 Pracovní náplň	24
5. VÝCHOVA A VZDĚLÁVÁNÍ VE VÝCHOVNÉM ÚSTAVU	26
6. ŠIKANA	28
6.1 Příčina a projevy šikany	29
6.2 Řešení šikany	30
7. HISTORIE A SOUČASNOST VÝCHOVNÉHO ZAŘÍZENÍ HOSTOUŇ	32
7.1 Hierarchie zařízení	33
7.2 Výchovné skupiny a jejich rozdělení	36
7.3 Denní aktivity výchovné skupiny	38
8. KAZUISTICKÉ STUDIE	43
8.1 Klient Vojta	43
8.2 Klient Marek	45
8.3 Klient Michal	47
ZÁVĚR	50
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	52

ÚVOD

Rodina je pro dítě nejdůležitější sociální skupinou a měla by plnit řadu funkcí. Zejména poskytnout svým členům potřebné zázemí, pocit jistoty a bezpečí, dostatek podnětů pro jejich bezproblémový fyzický i duševní rozvoj, nastolit pocit sounáležitosti a vhodný model, který lze napodobit. Zkušenosti, které získáme v původní rodině, přenášíme i rodiny, kterou vytváříme – do rodiny prokreační. V dospělosti máme tendenci opakovat tytéž vzorce chování, které jsme pozorovali u svých rodičů a děláme bohužel také podobné chyby.

Většina rodičů chce pro své děti více, než zdraví. Přejí si, aby žily aktivní život plný přátelství a lásky. Aby byly plné důvěry ve vlastní schopnosti a dovednosti, aby byly odolné vůči neúspěchům a prohrám, aby kvalita jejich života byla vyšší, než ta jejich.

Ne všichni lidé ovšem mají předpoklady k zodpovědnému plnění rodičovské role. Rodina se tak může stát zdrojem zátěže a příčinou vzniku a rozvoje psychických problémů. Dysfunkce rodiny se může projevit výchovným zanedbáváním, citovou deprivací či vznikem nežádoucích způsobů uvažování a chování. Strádání v důsledku nedostatečného uspokojování významných potřeb může zásadním způsobem poškodit další vývoj dítěte a způsobit problémy ve všech důležitých oblastech lidského konání. Děti trpí újmou ve fyzické, psychické i sociální oblasti.

V případech, že rodiče nemohou, nechtějí nebo neumí řádně dostát svým rodičovským povinnostem, dítěti závažným způsobem škodí či dokonce ohrožují život dítěte, přebírá zodpovědnost za nezletilou osobu stát. Dítě je umístěno do některého typu výchovného zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy.

Tato práce si klade za cíl podrobněji se zaměřit na výchovu a vzdělávání klientů umístěných v dětském domově se školou, formou kazuistik blíže objasnit příčiny selhávání rodin a následné odebrání dětí ze známého prostředí, nastínit práci s klienty ve výchovné skupině z pozice vychovatele s využitím nejrůznějších forem terapií či volnočasových aktivit.

Toto téma jsem si vybral právě proto, že působím jako vychovatel v dětském domově se školou a mohu tak zúročit vlastní zkušenosti a postřehy.

1. VÝKON ÚSTAVNÍ A OCHRANNÉ VÝCHOVY

1.1 NAŘÍZENÍ ÚSTAVNÍ A OCHRANNÉ VÝCHOVY

Ústavní výchovu nařizuje soud podle Zákona o rodině nebo podle Zákona o soudnictví ve věcech mládeže dětem do osmnácti let. Důvody nařízení ústavní výchovy mohou být výchovné, ale i sociální.

Ústavní výchova trvá tak dlouho, jak je nezbytně nutné, nejdéle do dosažení zletilosti. O jejím zrušení opět rozhoduje soud. Zrušena může být kdykoliv na základě žádosti zákonných zástupců, pokud splnila svůj výchovný účel nebo pokud pominuly důvody, pro které byla nařízena. Výjimečně ovšem může být tato výchova prodloužena až do devatenácti let, např. v zájmu dokončení vzdělávání klienta, ale se souhlasem jedince, kterého se týká. (Pipeková, 2006)

Ochranná výchova je jedním ze způsobů reakce společnosti na protiprávní jednání dětí od 12. roku do dosažení 15. roku věku v době spáchání činu jinak trestného a na provinění mladistvých od 15. roku do 18. roku v době spáchání protiprávního jednání. Ukládání ochranné výchovy je upraveno zvláštním zákonem č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže. Výkon ochranné výchovy je upraven zákonem č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně-výchovné péči. Ochranná výchova je navrhována v občanskoprávním řízení v případě, že nelze očekávat zajištění řádné výchovy v dosavadním výchovném prostředí a dítě nelze svěřit do výchovy jiného občana. Jsou-li provinilci mladší než dvanáct let, ochranná výchova se nenavrhuje. U těchto dětí je navrhována ústavní výchova.

V trestním řízení lze uložit ochrannou výchovu tehdy, odsuzuje-li soud mladistvého, o jehož výchovu není řádně postaráno a jehož dosavadní výchova byla zanedbána, nebo pokud to vyžaduje prostředí, v němž mladistvý žije, a lze-li mít současně za to, že ochranná výchova povede k nápravě spíše než uložení trestu. (Černíková a kol., 2008)

Ochranná výchova je realizována pouze ve speciálních školských výchovných zařízeních a trvá do dosažení zletilosti. Podobně jako ústavní výchova může být ovšem

soudem prodloužena až do devatenácti let věku a to v případě, že nesplnila svůj účel.
(Pipeková, 2006)

1.2 ÚČEL ÚSTAVNÍ A OCHRANNÉ VÝCHOVY

Účelem nařízení ústavní a uložení ochranné výchovy je zajistit nezletilé osobě náhradní výchovnou péči v zájmu jejího zdravého vývoje, řádné výchovy a vzdělávání.

V případě uložení ochranné výchovy je jejím účelem vhodnými výchovnými postupy čelit vzniku další trestné činnosti, která by pramenila z výchovné zanedbanosti jedince, a specializovaným výchovným působením umožnit mladému člověku integraci do společnosti v roli řádného občana.

Odejmutí dítěte či mladistvého z rodinného prostředí a jeho odpovědné umístění do nového výchovného prostředí je vždy závažným a zásadním zásahem do života mladého člověka. Vždy je nezbytná odborná rodinná anamnéza a současně i rozbor příčin sociálního selhání, protože v řadě případů dochází u nezletilých k tak závažnému narušení podmínek a výsledků výchovy, že je nezbytné zajistit péči o tyto děti a mladistvé v plném rozsahu mimo jejich rodinné prostředí.

V resortu školství je všestranná výchovná a výchovně-vzdělávací, materiální a sociální péče poskytována nezletilým od tří let jejich věku prostřednictvím školských výchovných zařízení pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy až do osmnácti, popřípadě devatenácti let.

Sociální pracovníci oddělení sociálně-právní ochrany dětí zjišťují výchovnou situaci v rodině, výchovné problémy s dětmi a též příčiny stávajícího nepříznivého stavu. Orgány činné v trestním řízení jsou povinny si vyžádat zprávu o výchovné situaci v rodině a také zjištění, zda rodina plní všechny očekávané funkce ve vztahu k dětem.
(Černíková a kol., 2008)

2. ŠKOLSKÁ ZAŘÍZENÍ PRO VÝKON ÚSTAVNÍ A OCHRANNÉ VÝCHOVY

„Výchovná zařízení mají předcházet vzniku a rozvoji negativních projevů chování dítěte nebo narušení jeho zdravého vývoje, zmírňovat nebo odstraňovat příčiny nebo důsledky již vzniklých poruch chování a přispívat ke zdravému osobnostnímu vývoji dítěte.“ (Malach, 2007, s. 99)

Jak vyplývá z uvedené definice, účelem zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy je zajišťovat nezletilé osobě, a to zpravidla ve věku od tří do osmnácti let, popř. zletilé osobě do devatenácti let, na základě rozhodnutí soudu o ústavní výchově nebo ochranné výchově nebo o předběžném opatření náhradní výchovnou péči v zájmu jejího zdravého vývoje, řádné výchovy a vzdělávání. Ve všech těchto zařízeních musí být zajištěno základní právo každého dítěte na výchovu a vzdělávání, musí být vytvářeny podmínky podporující sebedůvěru dítěte, rozvíjející citovou stránku jeho osobnosti a umožňující aktivní účast dítěte ve společnosti. S dítětem musí být zacházeno v zájmu plného a harmonického rozvoje jeho osobnosti s ohledem na potřeby osoby jeho věku. Vnitřní řád zařízení stanovuje Vyhláška MŠMT č. 438/2006 Sb., kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních.

Tato zařízení poskytují péči, kterou jinak poskytují rodiče nebo jiné osoby, pověřené výchovou dítěte rozhodnutím příslušného orgánu, dětem s nařízenou ústavní nebo uloženou ochrannou výchovou, či s nařízeným předběžným opatřením. Dětem je zajišťováno plné přímé zaopatření, které zahrnuje např. stravování, ubytování, ošacení, školní potřeby a pomůcky, úhradu nezbytných nutných nákladů na vzdělávání, úhradu nákladů na zdravotní péči, pokud není hrazena zdravotními pojišťovnami, kapesné, osobní dary, úhradu nákladů za dopravu do školy atd.

Dle rozhodnutí ředitele jim mohou být uhrazeny také potřeby pro využití volného času a rekreaci, náklady na kulturní, uměleckou, sportovní a oddechovou činnost, náklady na soutěžní akce a rovněž náklady potřebné na dopravu k osobám, odpovědným za jejich výchovu.

Do těchto výchovných zařízení jsou přijímány i děti s mentálním, smyslovým či tělesným postižením a vytvoří se pro ně odpovídající podmínky. Pro děti se závažnými poruchami chování, které z těchto důvodů nemohou plnit povinnou školní docházku v jiné škole, zřizuje výchovné zařízení školu s odpovídajícími vzdělávacími programy a speciálně školeným personálem. Totéž platí i pro středoškolské vzdělávání.

Pro práci s dětmi v zařízení je základní organizační jednotkou výchovná skupina či rodinná skupina. Výchovné skupiny jsou zřizovány ve výchovných a diagnostických ústavech. Rodinné skupiny jsou formovány v dětských domovech a dětských domovech se školou. Ve skupinách jsou většinou děti různého pohlaví, a pokud je to možné, sourozenci jsou zařazováni do stejné skupiny.

Ve výchovných zařízeních je oprávněn působit pouze pedagogický pracovník, který má odbornou a pedagogickou způsobilost, nebyl pravomocně odsouzen za úmyslný trestný čin a je psychologicky způsobilý na základě příslušného vyšetření.

Práva a povinnosti dětí umístěných v zařízení upravuje zákon 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů (ve znění nálezu Ústavního soudu vyhlášeného pod č. 476/2004Sb., zákona č. 562/2004 Sb., zákona č. 563/2004 Sb., zákona č. 383/2005 Sb. a zákona č. 112/2006 Sb.). Dítě má právo na zajištění přímého zaopatření, na rozvíjení svých tělesných, duševních a citových schopností a sociálních dovedností, na respektování lidské důstojnosti, na vytváření podmínek pro dosažení vzdělání a pro přípravu na povolání v souladu s jeho schopnostmi, nadáním a potřebami, na udržování kontaktu s osobami odpovědnými za jeho výchovu a mnohá další.

Dítě má ovšem také povinnosti a to zejména přijmout a plnit ustanovení vnitřního řádu zařízení, dodržovat předpisy a pokyny k ochraně zdraví a bezpečnosti atd.

Zákon rovněž přesně specifikuje opatření ve výchově za porušení povinností či naopak za příkladné úsilí a výsledky při plnění povinností. (Malach, 2007)

Ústavní péče ovšem nikdy nenahradí fungující rodinu. Jak zmiňuje Fischer a Škoda (2009, s. 144) „*v ústavní péči není dítě svěřeno jednomu konkrétnímu vychovateli a osoby, které dítě vychovávají, mají jen částečnou a nejasně vnímanou zodpovědnost za jeho vývoj a výchovu. Problém spočívá především v častém střídání pečovateli.*

Dalším problémem je obtížnost vytvoření trvalejšího citového vztahu dítěte k pečující osobě. To spočívá opět v častém střídání nejen pečovateli, ale také i různých ústavů. Značným problémem pro vývoj dětí v kolektivní ústavní péči je relativní chudost podnětů oproti běžnému životu v rodině. Jasně se prokazuje, že těmto dětem chybí napříkladně pocit kontinuity životního běhu, trvalosti mezilidských vztahů, pevné osobní identity. Chybí jim modelové chování běžné v rodinné struktuře. Dalším vážným problémem je ukončení trvání ústavní péče ve věku osmnácti let dítěte. Dosažení tohoto věku velmi často neznamena jeho skutečnou dospělost ve smyslu osobnostní zralosti. Právě období po odchodu z ústavní péče je dobou velkých rizik ve smyslu sociálně patologického chování ústavních dětí. Tato problematika není v České republice zatím systémově uspokojivě vyřešena.“

2.1 DIAGNOSTICKÉ ÚSTAVY

Diagnostické ústavy jsou zařízeními, přijímající děti s nařízenou ústavní a uloženou ochrannou výchovou nebo s nařízeným předběžným opatřením. Pobyt v diagnostickém ústavu ovšem může být i dobrovolný a předpokládá trojstrannou dohodu mezi vedoucím zařízení, rodiči (zákonnými zástupci) svěřence a svěřencem samým. Dobrovolné pobyty jsou ovšem využívány sporadicky – naprostá většina klientů je umístěna do ústavu na nedobrovolný pobyt nařízený soudem. Existují diagnostické ústavy pro děti a diagnostické ústavy pro mládež.

Po komplexním diagnostickém vyšetření, na jehož základě je blíže určen problém dítěte, dochází k umístění dítěte do odpovídajícího typu zařízení. Diagnostický ústav plní rovněž funkci azylu pro děti na útěku od rodiny a dle potřeb dítěte plní následující úkoly:

- *diagnostické*, které spočívají ve vyšetření úrovně dítěte formou pedagogických a psychologických činností;
- *vzdělávací*, v jejichž rámci se zajišťuje úroveň dosažených znalostí a dovedností, stanovují a realizují se vzdělávací potřeby dítěte;

- *terapeutické*, směřující prostřednictvím pedagogických a psychologických činností k nápravě poruch v sociálních vztazích a v chování dítěte;
- *výchovné a sociální*, které se vztahují k osobnosti dítěte, k jeho rodinné situaci a nezbytné sociálně – právní ochraně;
- *organizační*, související s umístováním dětí do výše uvedených zařízení v územním obvodu;
- *koordinační*, které směřují k prohloubení a sjednocení odborných postupů ostatních zařízení v rámci obvodu diagnostického ústavu.

V zájmu rozvoje osobnosti dítěte zpracovává diagnostický ústav komplexní diagnostickou zprávu s návrhem specifických výchovných a vzdělávacích potřeb. V odůvodněných případech může dítě umístit do dětského domova bez předchozího pobytu. Po dobu nezbytně nutnou může diagnostický ústav poskytnout péči dětem na útěku z jiných ústavů nebo na útěku od osob odpovědných za výchovu (v tomto případě na základě rozhodnutí soudu o předběžném opatření). Diagnostické ústavy nebo v nich vytvářené výchovné skupiny se většinou člení podle věku a pohlaví klientů. (Malach, 2007)

Po zhruba dvouměsíčním pobytu v diagnostickém ústavu pro mládež je většina klientů umístěna ve výchovném ústavu – jen zlomek svěřenců se vrací z diagnostického ústavu tam, odkud do něj přišli. Jsou to ti, kteří byli v diagnostickém ústavu umístěni na přání rodičů či dětského domova. (Matoušek, 2003)

2.2 DĚTSKÉ DOMOVY, DĚTSKÉ DOMOVY SE ŠKOLOU

Dětský domov zajišťuje péči o děti s nařízenou ústavní výchovou, které ovšem nevykazují známky závažné poruchy chování. Vzdělávání dětí je realizováno ve školách, které nejsou součástí dětského domova. Jsou přijímány děti ve věku od tří do osmnácti let a také nezletilé matky se svými dětmi. Dětský domov pečuje o děti podle jejich individuálních potřeb a ve vztahu k nim plní úkoly výchovné, vzdělávací a sociální.

Dětské domovy se školou zajišťují péči o děti s nařízenou ústavní výchovou, vykazující známky závažné poruchy chování či přechodné nebo trvalé duševní poruchy, vyžadující léčebnou péči. Dále pečují o děti s uloženou ochrannou výchovou a rovněž o nezletilé matky a jejich děti, které nemohou být vzdělávány v běžné škole. Jsou zřizovány odděleně pro děti s nařízenou ústavní výchovou a uloženou ochrannou výchovou.

Škola je součástí tohoto typu zařízení a realizuje vzdělávací proces a osvojování dovedností s ohledem na typ poruchy a problém dítěte.

Do dětského domova se školou jsou umísťovány děti ve věku od šesti let do ukončení povinné školní docházky. Pokud pominou důvody, pro které je dítě zařazeno do školy v rámci dětského domova, je přeřazeno do běžné civilní školy. Přetrvávají-li ale i po ukončení základní školy výchovné problémy dítěte, pro které není možno dítě zařadit do středoškolského vzdělávacího systému, či uzavřít pracovní vztah, je přeřazeno do výchovného ústavu. (Černíková a kol., 2008)

2.3 VÝCHOVNÉ ÚSTAVY

Tento typ zařízení pečuje o děti starší patnáct let se závažnými poruchami chování, u nichž byla nařízena ústavní výchova či uložena ochranná výchova a to na základě rozsudku soudu.

Zřizují se odděleně pro děti s nařízenou ústavní výchovou, uloženou ochrannou výchovou a pro nezletilé matky, které mají zároveň poruchy chování, vyžadující výchovně-léčebnou péči.

Do výchovného ústavu může být umístěno i dítě starší dvanáct let s uloženou ochrannou výchovou, v jehož chování se projevují tak závažné poruchy chování, že nemůže být umístěno v dětském domově se školou.

Při výchovném ústavu se zřizuje jako jeho součást základní, speciální či střední škola, zajišťující vzdělávací proces. Výchovný ústav plní tedy ve vztahu ke klientovi úkol výchovný, sociální a vzdělávací.

Klienti jsou rozděleni do výchovných skupin, které obvykle odpovídají jejich zařazení do vzdělávacího programu.

Podle Matouška (1995) je jakýkoliv ústav do jisté míry svět sám pro sebe, život v něm je omezenější a předvídatelnější než v okolním sociálním prostředí.

Ústavní pobyt je vždy vážným zásahem do osudu klienta a někdy dokonce trvale ovlivňuje jeho další život. Specifickou potřebou mladistvých je hledání a nalézání vlastní totožnosti, často v opozici vůči dospělým. Prioritou se stává vrstevnická skupina – z tohoto důvodu jsou všechny kolektivní formy péče o rizikovou mládež rovněž rizikové.

V pojetí institucí ústavní péče dochází k významným změnám. Cílem poskytované péče je integrovat jedince do společností, opouští se přísně organizovaná zařízení s autokratickým řízením a uplatňují se demokratické zásady organizování života. Dochází ke specializaci institucí v celé síti institucí ústavní péče. Tato specializace vyžaduje vytváření početně malých sociálních skupin klientů. Instituce ústavní péče se více orientují na otevřenost a spolupráci s širším sociálním prostředím, na spolupráci s rodiči klientů – rodiče se tak stávají partnery instituce ústavní péče a tím je umocněno výchovné působení. Rozšiřují se možnosti využívání a střídání různých forem poskytované péče a tím také návaznost jednotlivých článků specializované péče. (Černíková, 2008)

2.4 VÝCHOVNÁ STŘEDISKA

Jsou specializovaná výchovná zařízení, která poskytují preventivně-výchovnou péči pro děti a mládež s negativními jevy chování, ale u kterých nejsou důvody pro uložení ústavní či ochranné výchovy. Týmy odborníků se zde věnují nejen dítěti nebo mladistvému, ale i jeho rodičům, učitelům, případně jiným zájemcům ve snaze zvládnout výchovný problém v celé jeho šíři. Snaží se ovlivnit širší sociální prostředí klienta, sledovat problémy v konkrétní lokalitě a na základě poznání poskytnout vhodnou preventivní výchovnou péči.

Hlavním cílem působnosti výchovných středisek je podchytit první signály problémů či potíží v procesu psychického vývoje jedince, poskytnou mu radu a systematickou péči a tím předejít vážnějším problémům, jako jsou kriminalita,

zneužívání návykových látek, psychické poruchy apod. Střediska tedy poskytují služby diagnostické, preventivně-výchovné a poradenské.

Preventivně-výchovná péče je poskytována formou ambulantních, celodenních či internátních služeb. Celodenní a internátní služby jsou poskytovány pouze na základě doporučení podle výsledků ambulantní péče.

Výchovná střediska poskytují všestrannou preventivní speciálně-pedagogickou péči a psychologickou pomoc dětem s rizikem či s projevy poruch chování a negativních jevů v sociálním vývoji a rovněž dětem propuštěným z ústavní výchovy při jejich integraci do společnosti. Smyslem této péče je odstranění či zmírnění již vzniklých výchovných poruch a negativních jevů v sociálním vývoji dětí, pokud u nich nenastal důvod pro nařízení ústavní výchovy nebo uložení ochranné výchovy. Dále poskytuje okamžitou pomoc v situaci krize dítěte, na útěku z domova apod., konzultace, odborné informace a pomoc osobám odpovědným za výchovu, pedagogickým pracovníkům předškolních zařízení, škol a školských zařízení v oblasti výchovy a vzdělávání dětí s rizikem či projevy chování a negativních jevů v sociálním vývoji a při jejich integraci do společnosti. Preventivně-výchovnou péči vykonávají rovněž diagnostické ústavy.

Výchovná střediska představují z koncepčního hlediska přechod mezi nabídkou ambulantní péče, výchovným poradenstvím a ústavní péčí. Na území své působnosti spolupracují s pedagogicko-psychologickými poradnami, v případě dětí se zdravotním postižením se speciálně-pedagogickými centry a dalšími orgány, které se podílejí na prevence sociálně-patologických jevů. Vyhláška MŠMT č. 458/2005 Sb. podrobněji upravuje organizaci výchovně-vzdělávací péče ve střediscích výchovné péče. (Malach, 2007)

3. ZAŘAZOVÁNÍ KLIENTŮ DO VÝCHOVNÉHO ZAŘÍZENÍ

Z výše uvedeného přehledu vyplývá skutečnost, že „podmínkou“ pro zařazení klienta do těchto výchovných zařízení (kromě výchovných středisek) je soudem nařízená ústavní či ochranná výchova, nebo předběžné opatření. Podle platných předpisů lze navrhopvat ústavní výchovu u těch dětí, o něž rodiče náležitě nepečují, a žádná jiná alternativa výchovy dítěte není dostupná, nebo se jeví jako nežádoucí. Ústavní výchova je navrhopvána také dětem, které rodiče ani jiné způsobilé pečovatele nemají. Podmínky rozhodování o ústavní výchově upravuje občanský soudní řád a s ním související předpisy.

Nejčastějšími důvody, které vedou k návrhu ústavní výchovy, jsou protiprávní jednání, nejrůznější druhy závislostí, útěky z domova, záškoláctví, nerespektování rodičů, zahálčivý způsob života, sexuální promiskuita a rovněž množství výchovných opatření uplatněných před samotným návrhem ústavní výchovy. Příčin závadového chování dětí a mladistvých je mnoho. Podrobněji se budeme zabývat následky působení nevhodného rodinného prostředí na vývoj osobnosti a rovněž se v obecné rovině seznámíme s poruchami chování u dětí.

3.1 DYSFUNKČNÍ RODINA

„Rodina je tradičně považována za hlavního činitele, jenž svým selháváním dětem umožňuje kriminální chování.“ (Matoušek, Kroftová, 2003, s. 37)

Tuto domněnku potvrzuje fakt, že rodina je považována za nejdůležitější sociální skupinu, ve které člověk žije. Formuje jedince v průběhu jeho vývoje, je významným nositelem jeho budoucích společenských rolí a identity obecně.

V případě, že rodina není schopna plnit některou nebo dokonce žádnou ze základních funkcí, hovoříme o afunkční či dysfunkční rodině. Ve fungující rodině je zajištěn zdárný vývoj dítěte a jeho prospěch. V problémové rodině se již vyskytují závažnější poruchy některých nebo všech funkcí. Zatím však vážněji neohrožují rodinný

system či vývoj dítěte. Rodina je schopna tyto problémy vlastními silami řešit. V rodině dysfunkční se vyskytují vážné poruchy některých nebo všech funkcí rodiny. Tyto již bezprostředně ohrožují nebo poškozují rodinu jako celek a zvláště vývoj a prospěch dítěte. Zde je nutná tzv. sanace rodiny. Afunkční rodina vykazuje poruchy tak velkého rázu, že rodina přestává plnit svůj základní úkol a dítěti závažným způsobem škodí nebo je dokonce ohrožuje na životě. Dochází k tak závažným jevům jako je tělesné či emoční týrání dětí, zneužívání, zanedbávání, ale rovněž rozvoj závislostí (alkoholismus, toxikomanie, gamblerství), páčání trestné činnosti, prostituce apod. (Fischer, Škoda, 2009)

Chybou ve výchovném působení rodin může být rovněž jak nedostatečná, tak i nadměrná výchovná stimulace dítěte ze strany rodičů, případně vadná stimulace, nejednotnost rodičovského působení, poruchy rodičovské role, nesoulad rodinné a veřejné výchovy, výchovná jednotvárnost a již uvedené špatné zacházení s dítětem. (Malach, 2008)

Špatné zacházení s dítětem chápeme jako úmyslné či neúmyslné chování pečující osoby, které se vymyká společenským normám a ohrožuje dítě. Rozlišujeme čtyři typy tohoto poškozování dětí:

- *tělesné týrání*, spočívající v ublížení dítěti nebo vědomé odmítnutí zabránit takovému ublížení
- *psychické týrání*, které má podobu pohrdání, terorizování, izolování, odpírání emoční opory apod.
- *zanedbávání*, což je opomíjení významných potřeb dítěte, případně jeho opouštění
- *zneužívání*, které je obecně chápáno jako veškeré jednání, kdy člověk využívá druhého člověka ke svému vlastnímu prospěchu

Následky jakéhokoliv špatného zacházení s dětmi jsou dlouhodobé a ničivé. Tyto děti trpí sníženým sebevědomím, úzkostmi a depresemi, poruchami chování, mají zhoršené vztahy k vrstevníkům i k dospělým, vyskytuje se u nich agresivita obrácená proti vlastní osobě. (Matoušek a kol., 2010)

Obecně lze říci, že děti pocházející z dysfunkčních rodin poměrně často selhávají při řešení obtížných životních situací a mnozí se v důsledku toho obrací

k alkoholu, drogám či k závažnějším sociálně-patologickým formám chování. (Fischer, Škoda, 2009)

3.2 PORUCHY CHOVÁNÍ

„ Poruchy chování lze charakterizovat jako odchylku v oblasti socializace, kdy jedinec není schopen respektovat normy chování na úrovni odpovídající jeho věku, event. na úrovni svých rozumových schopností.“ (Vágnerová, 2008, s. 779)

V mezinárodní klasifikaci nemocí jsou poruchy chování u dětí definovány jako opakující se a trvalý (nejméně šest měsíců) vzorec asociálního, agresivního a vzdorovitého chování, které porušuje sociální normy a očekávání přiměřená věku dítěte. Patří sem např. krádeže, rvačky a krutost vůči lidem a zvířatům, opakované lži, záškoláctví, útěky z domova. Poruchy chování jsou děleny na socializované, kdy dítě má přiměřené vazby v rodině i mimo ni, na nesocializované, kdy v podstatě jakékoliv hlubší vztahy a zejména vztahy k vrstevníkům chybí, poruchy chování ve vztahu k rodině a porucha opozičního vzdoru. (Říčan, Krejčířová a kol., 2006)

Slowík (2007) uvádí, že poruchy chování jsou nejčastěji vázány na sociálně podmíněné příčiny – nepodnětné či dokonce patologické rodinné prostředí, nesprávné výchovné postupy, vliv negativně orientovaných vrstevnických skupin apod. U některých jedinců s poruchami chování je ovšem možné nalézt psychické poruchy a onemocnění (asociální poruchy osobnosti, afektivní poruchy, neurotické projevy chování atd.), případně mentální postižení nebo projevy hyperaktivity.

Dle Nývltové (2008) se poruchy chování mohou vyskytovat samostatně nebo se kombinovat s jinými psychickými poruchami. Naděje na nápravu závažného chování závisí pak na řadě okolností. Pokud jedinec žije v dysfunkční rodině, porucha se u něj objevila již v raném věku a nevhodné vzorce chování se stále opakují, navíc se přidružuje některá další psychická porucha, pak je naděje na nápravu menší. Je velmi obtížné přimět takového jedince k požadovanému chování.

Jak uvádí Vágnerová, pokud jedinec není schopen pochopit význam hodnot a norem, nejde o poruchu chování. Tento předpoklad nesplňují např. mentálně znevýhodnění jedinci, nebo jedinci, pocházející z jiného sociokulturního prostředí. O

poruše chování mluvíme pouze tehdy, pokud jedinec normy chápe, ale neakceptuje je nebo se jimi nedokáže řídit z důvodu jiné hodnotové hierarchie, rozdílných osobních motivů nebo neschopnosti ovládat své chování.

Porucha se obvykle projeví nepřiměřeným chováním k lidem a s tím související neschopností navázat a udržet přijatelné sociální vztahy. Překážkou v tomto směru je nedostatek empatie a egoismus, nadměrné zaměření na sebe a na uspokojování vlastních potřeb. Osoby s poruchovým chováním nechápou nezbytnost přizpůsobení se normám pro udržení pořádku. Jelikož sami často nezažili citový vztah, který by jim poskytl potřebnou pozitivní zkušenost a rozvinul jejich schopnost vcítění, nemají důvod být ohleduplní k jiným lidem, případně zvířatům, věcem, okolnímu prostředí. Mezilidský vztah má pro ně pouze takovou hodnotu, jaký aktuální osobní užitek přináší. Nepocítují vinu za porušení norem, jejich svědomí není dostatečně rozvinuto. Poruchy chování u dětí mohou mít přechodný charakter, ale lze je chápat jako signál rozvíjející se poruchy osobnosti, která představuje zvýšené riziko trvalejší tendence k problematickým projevům. (Vágnerová, 2008)

Poruchy chování mohou být různě podmíněny. Porucha chování může být např. projevem hledání náhradního uspokojení při ztrátě nebo opakované frustraci. Jde o vyjádření potřeb, které dítě jiným způsobem ve svém prostředí vyjádřit nemůže – jde např. o potřebu pozornosti a uznání. Dítě se cítí v rodině či mezi vrstevníky izolováno a odmítáno, uchýlí se tedy např. ke krádežím a za ukradené peníze či sladkosti si přátelství vrstevníků „kupuje“. Destruktivními činy vzbuzuje alespoň nějaký – i když negativní – zájem okolí. Smysl náhradního uspokojení je vždy nevědomý a děti své činy často neumí zdůvodnit. Rovněž pro okolí bývá motivace těchto přestupků nesrozumitelná, protože činy nejsou přímo zaměřeny na osobní zisk a tresty se přitom míjejí účinkem.

Rovněž děti dlouhodobě emočně deprivované se dopouštějí disociálního chování, stejně jako děti s ADHD či s poruchami učení, pokud se cítí společností odmítány a vylučovány. Tyto děti bývají i značně impulzivní a mají výrazné obtíže s navazováním hlubších citových vztahů. Výchovné prostředí rodiny je v těchto případech charakterizováno jako nedůsledné a nedisciplinované.

Těžká citová deprivace dětí v útlém věku vede k disharmonickému vývoji osobnosti a k trvale narušené struktuře osobnosti. Tyto děti nemají schopnost navazovat

vřelé vztahy k druhým lidem, neprožívají lásku ani pocity viny. Jsou impulzivní se silnými agresivními tendencemi, jejich činy jsou zaměřeny především na okamžité vlastní uspokojení, nikoliv proti konkrétním osobám. Děti nejsou schopny učit se ze zkušenosti, chybí jim vnitřní zábrany a kontroly. Své činy často obratně plánují, pro druhé děti se mohou stát hrdiny a mnohdy bývají vůdci party dospívajících. Vůči dospělým se tyto děti ale dokážou chovat velmi mile, zdvořile, projevují se navenek jako rozumní a citliví lidé, demonstrují lítost a slibují nápravu a polepšení, ale své sliby nikdy nedokážou splnit. (Říčan, Krejčířová a kol., 2006)

Také potřeba úniku z aktuálně tíživé nebo ohrožující situace může být motivem poruchy chování, dítě takto „volá o pomoc“. Jednotlivé motivy se mohou překrývat, dítě může mít k určitému jednání více důvodů.

Poruchy chování můžeme diferencovat podle jejich závažnosti, míry kontinuity či charakteru poruchového chování. Rovněž je lze rozlišit i podle toho, zda se projevují všude, nebo jen ve vazbě na určité prostředí. Podle tohoto hlediska vymezuje klasifikační systém MKN-10 poruchy chování ve vztahu k rodině a poruchy chování vázané na skupinové aktivity v partě. Poruchy lze dále diferencovat na neagresivní porušování sociálních norem – např. lhaní, záškoláctví, útěky a toulání a agresivní poruchy chování, jako je např. šikana, vandalismus, rvačky a další násilnosti. Agresivní chování je považováno za závažnější, neboť ve větší míře porušuje a omezuje práva jiných lidí.

Na závěr můžeme říci, že náprava poruch chování vyžaduje práci s celou rodinou problémového dítěte, krajní možností je nařízení ústavní či ochranné výchovy. (Vágnerová, 2008)

4. OSOBNOST VYCHOVATELE

Jak uvádí Jankovský (2003, str. 9) „*lidské být je především být odpovědným, a to ve všech rovinách! Tedy být odpovědný k sobě samému, k okolnímu světu a zejména pak k druhým lidem, popřípadě i k řádu bytí, který nás přesahuje. Všech těchto rovin se zcela přirozeně dotýká i činnost v rámci pomáhajících povolání. Zde mám na mysli zejména nejrůznější profese vyznačující se „prací s lidmi“, ať již je to v oblasti zdravotnické, výchovně-vzdělávací či sociální, i když bychom samozřejmě mohli o pomáhajících profesích hovořit ještě v širším kontextu. U lidí činných v rámci takových povolání totiž očekáváme zcela spontánní prosociální jednání. Míjíme jím jednání, jež respektuje prospěch jiných osob; ochotu pomoci druhému, empatické chování, schopnost sdílet problémy druhých, prosazování pozitivních společenských cílů atp.“*

Velmi podobně smýšlí také Pávková a kol. (2008), která se domnívá, že úspěch nebo selhání ústavní výchovy závisí nejen na profesionalitě pedagogických pracovníků, ale více než jinde na osobnostních charakteristikách vychovatele a jeho vztahu ke svým svěřencům. Vychovatel v zařízeních náhradní nebo ochranné výchovy se kromě potřebné kvalifikace neobejde bez takových osobnostních vlastností, které mu umožní zvládat odborné postupy a metody. Rozmanité formy práce, podněty, důslednost, vlídnost a pochopení individuality dítěte jsou předpokladem pro vytvoření pozitivního vzájemného vztahu nezbytného pro zmírnění důsledků odloučení dítěte od rodiny a pro pozitivní průběh výchovného procesu.

4.1 VZDĚLÁNÍ VYCHOVATELE

Odbornou přípravu pedagogických pracovníků zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy zajišťují pedagogické fakulty, vyšší odborné školy a střední pedagogické školy. Pro práci v diagnostických ústavech, dětských domovech se školou a výchovných ústavech je vyžadováno vzdělání ve speciální pedagogice se zaměřením na etopedii. Každý pedagogický pracovník navíc musí před uzavřením pracovního poměru absolvovat psychologické vyšetření – toto opatření má zamezit průniku

nezpůsobitelných osob do těchto zařízení. Vzdělávání pedagogických pracovníků nekončí absolvováním studia na příslušném typu školy, ale svou odbornost si zvyšují účastí na sebezkušenostních psychoterapeutických nebo psychosociálních výcvicích, výcvicích v komunikačních technikách apod.

Vychovatel, který má k dětem dobrý vztah, jim může alespoň částečně nahradit nefunkční rodinu nebo doplnit její působení tam, kde je funkční jen omezeně. Takový pečující vztah není prostě jen otázkou dobrého srdce nebo dobré vůle, ale má řadu specifických vlastností a vyžaduje určitou profesionalitu. Nic není jasnější a důležitější známkou zájmu dospělého o dítě než ochota pravidelně a předvídatelným způsobem si pro něj nacházet čas. V době dospívání a odpoutávání se od rodiny a hledání nových vzorů může být právě vychovatel nebo vedoucí zájmových činností tou osobou, která se stane pro dítě vzorem.

Dobrý a citlivý vychovatel dokáže i u méně úspěšného a problémového dítěte najít příležitost k pochvale či vyjádření uznání. Žádná zájmová činnost by proto neměla zůstat bez výsledku, bez úspěchu. Úspěch se stává morální podporou a povzbuzuje k překonávání obtíží. Právě úspěšnost je podmínkou zdravého vývoje osobnosti.

Aby byl vztah mezi dospělým a mladým člověkem funkční a pro obě strany přínosný, je velmi důležité jasné vymezení a respektování určitých hranic. Profesní vztah vyžaduje, aby nedocházelo k uspokojování potřeb dospělého na úkor potřeb dítěte. Vážný problém vzniká v situaci, kdy podobu a vývoj pedagogického vztahu začínají diktovat zájmy a potřeby vychovatele. (Pávková a kol., 2008)

4.2 PRACOVNÍ NÁPLŇ

Profese vychovatele zahrnuje výchovu a péči o děti a mladistvé mimo rámec školy. Vychovatel organizuje režim v příslušném typu zařízení, provádí kontroly jeho dodržování, plánuje, organizuje a aktivně se účastní volnočasových aktivit svých svěřenců. Snaží se o rozvoj schopností a vloh klientů prováděním různě zaměřených činností. Vychovatel dále zpracovává písemné záznamy a zprávy o jednotlivých klientech, je seznámen s dokumentací klientů, spolupracuje se zákonnými zástupci a kurátory dětí a mladistvých a rovněž s učiteli a ostatními vychovateli. Ve středu jeho

zájmu je klient jako osobnost a snaha o jeho bezproblémový a maximálně možný rozvoj.

Pedagogická profese klade velké nároky na schopnost jednat s lidmi, ovládat své emoce, být příkladem. Dobrý vychovatel je pro děti zdrojem kladných citů, poskytuje jim pocit bezpečí a jistoty. Pravý mistr pedagogické profese je ten, kdo dokáže dobře sladit své soukromí a své povolání a obě tyto oblasti vzájemně obohacovat. Kromě osobních hranic, jejichž respektování je věcí uchování osobní integrity, je nutno respektovat rovněž hranice dané institucí, v jejímž rámci pedagogický vztah vzniká. V mnoha organizacích jsou tato témata upravena formou profesionálních pravidel, etickým kodexem pracovníka.

Vychovatel by měl mít k dětem vřelý vztah, ovšem měl by to být vztah profesionální v dobrém smyslu toho slova. Příliš silné citové vazby, připoutání si dítěte k sobě, může způsobit oběma stranám značné problémy. Dítěti nepomůžeme a mnohdy i ublížíme. Zkušení vychovatelé vědí, že co nemohou nabídnout všem dětem, nedávají raději žádnému. (Pávková a kol., 2008)

5. VÝCHOVA A VZDĚLÁVÁNÍ VE VÝCHOVNÉM ÚSTAVU

Výchovu chápeme jako záměrné, cílevědomé a všestranné působení za účelem utváření tělesných či duševních vlastností jedince, zpravidla v souladu se zaměřením a tradicemi dané společnosti. Vzdělávání lze definovat jako proces všestranné humanizace a kultivace člověka. (Kohout, 2007)

Výchova a vzdělávání jsou nikdy nekončící, trvalé celoživotní procesy. Jak uvádí Malach (2007, s. 178): „*Působení na mladou generaci musí mít charakter výchovně vzdělávací. Musí jít o proces vytváření a upevňování morálních hodnot, zvyšování sociální kompetence dětí a mládeže, o rozvoj dovedností, které vedou k odmítání všech forem sebeustrukce, projevů agresivity a porušování zákona.*“

Pochopitelně, že nejučinnější je zdravá výchova dětí v rodině a ve škole. Dobrá výchova dětí je i programem prevence jednotlivých zdraví poškozujících a život znehodnocujících závislostí a jevů. Děti napodobují své rodiče, ve značné míře přebírají jejich životní styl. (Pávková a kol., 2008)

Jak jsme již uvedli, výchovné ústavy pečují o děti starší patnáct let se závažnými poruchami chování, u nichž byla soudem nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova. Do výchovného ústavu ovšem může být umístěno problémové dítě, které je starší než dvanáct let, pro něž není vhodný pobyt v dětském domově se školou.

Výchovná práce v těchto zařízeních je značně náročná a vyžaduje speciální vysokoškolskou přípravu. V porovnání s dětskými domovy je prostředí výchovných ústavů více uzavřené. Jsou to zařízení většinou nekoedukovaná a jejich součástí může být základní škola, speciální škola, odborné učiliště, střední odborné učiliště či střední škola.

Volnočasové aktivity klientů jsou realizovány zpravidla přímo ve výchovném ústavu za účasti vychovatele, zapojení svěřenců do činností mimo zařízení závisí na individuálních výsledcích resocializace daného jedince. Základem výchovného působení je pevně stanovený denní režim, jasné vymezení práv a povinností, vytvoření hodnotné a motivující náplně volného času. Značný význam má dodržování denního režimu s cílevědomými a systematickými postupy.

Vychovatel ve výchovném ústavu se kromě potřebné kvalifikace neobejde bez takových osobnostních vlastností, které umožní zvládat odborné postupy a metody. Rozmanité formy práce, podněty, důslednost, vlídnost a pochopení individuality klienta jsou předpokladem pro vytvoření pozitivního vzájemného vztahu nezbytného pro zmírnění důsledků odloučení dítěte od rodiny a pro pozitivní průběh výchovně-vzdělávacího procesu. (Pávková a kol., 2008)

Cílem poskytované „ústavní“ péče je výchova jedince, schopného žít ve společnosti, vybaveného dovednostmi, znalostmi a kompetencemi, které jsou nepostradatelné pro zodpovědného a dospělého člověka.

6. ŠIKANA

Ve výchovných zařízeních vzniká kromě vztahů mezi vychovatelem a dětmi také řada dalších vztahů, zejména vztahy ve vrstevnické skupině a vztahy vychovatele ke kolegům. Mladí lidé jsou rádi spolu, bez ohledu na to, jaká činnost se jim při tom nabízí nebo je prováděna. Základní motivací pro ně je možnost strávit určitý čas s vrstevníky v přátelské a uvolněné atmosféře.

Na druhou stranu zde ale hrozí řada negativních jevů, jako je především šikana, tlak vrstevnické skupiny k antisociálnímu jednání apod. Zvláště v různých typech pobytových zařízení s nimi musíme počítat u dětí prakticky každého věku. Lhostejnost dospělých pak může vést k trvalému duševnímu strádání šikanovaných dětí nebo i k závažným zdravotním poškozením včetně sebevražedných pokusů. (Pávková a kol., 2008)

„Šikana je projevem zneužití vlastního postavení nebo určitých osobních, zejména fyzických dispozic. Pro šikanu je typický nepoměr mezi jejími aktéry, tzn. převaha agresora nad obětí – asymetrická agrese. Jejím důsledkem je poškození druhé osoby.“ (Bendl in Malach, 2007)

Jak uvádí metodický pokyn MŠMT k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, je šikanování jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrozit nebo zastrašovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. (Malach, 2007)

Vágnerová (2008) definuje šikanu velmi podobně: jako násilně ponižující chování jednotlivce nebo skupiny vůči slabšímu jedinci, který nemůže ze situace uniknout a není schopen se účinně bránit. Zejména chlapci mívají tendenci potvrzovat si tímto způsobem svůj status. Šikana je projevem zneužití postavení a moci, kterou jedinec ve skupině získal. Riziko vzniku šikany se zvyšuje tam, kde byly již dříve zřejmé sklony či návyk jednat agresivně, nebo když jedinec nezná či neovládá jiný způsob, jak by se prosadil.

Podstata šikany spočívá v tom, že agrese je cílem jednání a nikoliv prostředkem k dosažení nějakého konkrétního zisku. Záměrem agresora je radost z uspokojení

potřeby ponižovat lidskou důstojnost. Nebezpečí spočívá hlavně v závažnosti, dlouhodobosti a nezřídka i v celoživotních následcích na duševním i tělesném zdraví. (Malach, 2007)

6.1 PŘÍČINA A PROJEVY ŠIKANY

Malach (2007) se domnívá, že šikana vzniká v důsledku neuspokojení nebo deformace základních potřeb dítěte. V této souvislosti jde velmi často o nenaplněnou potřebu lásky, komunikace, zařazení se do určitého společenství, o malou stimulaci k vytvoření pozitivních životních cílů či o nedostatečně rozvinutou schopnost dítěte žít zdravým způsobem ve skupině s hodnotnými mezilidskými vztahy.

Vágnerová (2008) charakterizuje agresora jako jedince fyzicky nebo psychicky zdatného, ale neukázněného, s potřebou předvádět se a dokazovat svou převahu nad ostatními. Bývá podezřívavý, necitlivý a bezohledný. Za své chování se necítí vinen, jeho svědomí není dostatečně rozvinuté. Svoji zvýrazněnou potřebu sebeprosazování nemůže uspokojit v jiné oblasti, vše tedy řeší násilím. Dost často jde o jedince, kteří se projevují agresivně již v raném věku.

Malach (2007) dodává, že agresor je často z rodin, v nichž se otec, matka nebo oba dopouštějí fyzického nebo citového násilí a mohou používat i fyzické tresty. Děti se nedostává potřebného citového zázemí, mají naopak zkušenost s negativním postojem rodičů vůči své osobě v podobě nezájmu, odmítání či nenávisi. Z hlediska fyzických vlastností převládají agresori fyzicky zdatní, a pokud nejsou takto disponováni, vyvažují nedostatek tělesné síly inteligencí spojenou s bezohledností a krutostí. Přebývá názor, že agresor je zakomplexovaný, trpí nedostatkem sebevědomí a vlastní hodnoty. Tím více se snaží agresí maskovat svojí slabost a bezmocnost. Bezohlednost a necitlivost agresorů ke svým obětem se dokonce projevuje tím, že ze svého jednání obviňují právě svoji oběť.

Pravděpodobnost šikanujícího jednání zvyšuje i fakt, že se agresor neobává trestu, protože s ním vůbec nepočítá a je přesvědčen, že se oběť nedokáže bránit. Velkým problémem je společenská tolerance šikany a její bagatelizování. Násilné chování může být hodnoceno jako projev síly jedince, který je schopen zvládnout

obtížné a ohrožující situace, a tak paradoxně přispívá ke zvýšení jeho prestiže ve skupině. Využívání slabších je považováno za normální a nevyhnutelné. Problémem na všech věkových úrovních je nepříznivé hodnocení oběti, kterou se nejčastěji stává nesympatický jedinec s nízkým sociálním statutem. Vztah k obětem šikany je tudíž ambivalentní, nejčastěji jde o kombinaci soucitu a pohrdání. V některých sociálních skupinách se šikana dokonce stala součástí jejich norem. (Vágnerová, 2008)

Varianty šikany mohou být různé, šikana se může projevovat verbálními útoky, fyzickým násilím nebo hrozbou. Nabývá fyzických i psychických forem, ale podstatou je vždy úmyslné jednání. Podstatnými rysy šikany je zejména nepoměr sil mezi agresorem a jeho obětí, skutečnost, že agrese je cílem jednání a také opakování agrese – jednorázové „akce“ se většinou za šikanu nepovažují. (Malach, 2007)

V každém případě je šikana silným sociálním stresem a jejím důsledkem může být ohrožení psychického i somatického zdraví oběti. (Vágnerová, 2008)

6.2 ŘEŠENÍ ŠIKANY

Pokud se tedy setkáme se situací, která vykazuje znaky šikany, jsme povinni šikanu neprodleně řešit a každé oběti poskytnout okamžitou pomoc. Pokud učitel nebo vychovatel ve školském zařízení nepřijme v tomto ohledu žádné opatření, vystavuje se riziku trestního postihu pro neoznámení trestného činu. Dokonce právě pedagogům hrozí i obvinění z trestného činu účastenství, pokud by věděli o nevhodném chování žáků vůči oběti a nezabránili by spáchání trestného činu.

Popírání přítomnosti šikany a její zlehčování totiž přispívá nejen k nevědomosti o přítomnosti šikany, ale rovněž k nemožnosti účinně zasáhnout. Samotné odhalení šikany bývá někdy velmi obtížné, neboť nejzávažnější negativní roli při jejím zjišťování hraje strach, a to nejen strach oběti, ale i pachatelů a dalších účastníků. Pro vyšetřování šikany lze doporučit především rozhovor s obětí a s jedinci, kteří na šikanování upozornili. Rovněž je důležité nalézt vhodné svědky, kteří jsou ochotni vypovídat. Rozhovory se svědky by měly být individuální či konfrontační, ale neměli bychom dopustit konfrontaci oběti a agresora. Oběti by měla být v každém případě zajištěna

dostatečná ochrana. V neposlední řadě bychom měli vyslechnout rovněž agresora či agresory, případně agresory mezi sebou konfrontovat.

Pokud vyšetřování proběhlo a viník byl usvědčen z konkrétního činu, měla by být přijata určitá výchovná opatření, a to běžná nebo mimořádná, dle závažnosti provinění.

Běžná výchovná opatření zahrnují zejména napomenutí a důtku třídního učitele, důtku ředitele, podmíněčné vyloučení a vyloučení ze studia, sníženou známku z chování, převedení do jiné třídy či skupiny a doporučení návštěvy ambulantního oddělení střediska preventivně výchovné péče pro děti a mládež.

V mimořádných případech se rodičům doporučuje dobrovolné umístění dítěte do pobytového oddělení střediska výchovné péče, případně dobrovolný diagnostický pobyt žáka v místně příslušném diagnostickém ústavu. Dále je možno podat návrh orgánu sociálně právní ochrany dítěte k zahájení řízení o nařízení předběžného opatření či ústavní výchovy s následným umístěním v diagnostickém ústavu, a pokud došlo k závažnějšímu případu šikanování, je vyrozuměn policejní orgán.

Při řešení šikany je vždy nezbytná spolupráce vedení školy či školského zařízení a dalších pedagogických pracovníků s rodinou oběti i s rodinou agresora. Jednání by měla být taktní a důvěrná. (Malach, 2007)

7. HISTORIE A SOUČASNOST VÝCHOVNÉHO ZARÍZENÍ HOSTOŮŇ

V roce 1917 došlo v tehdejším zastupitelství k rozhodnutí vybudovat Okresní dětskou útulnu. Ta byla slavnostně otevřena o téměř čtrnáct let později, přesně 1. března 1931 a nesla název Jubilejní okresní dětský domov v Plzni. Byly sem umísťovány dívky i chlapci školního i předškolního věku a později také děti s mentálním postižením. Proto zařízení změnilo název na Ústav pro děti a mládež slabomyslnou v Plzni, později Kostincův ústav – zvláštní dětský domov.

V období let 1952 – 1964 došlo k přestěhování ústavu z Plzně nejdříve do zámku v Kanicích u Domažlic a v roce 1964 byl ústav přeložen do Hostouně jako zvláštní škola internátní s kapacitou pro šedesát dětí, které byly rozděleny podle věku do tří výchovných skupin. Učitelský sbor tvořilo pět pedagogů včetně ředitele a mimoškolní výchovu zajišťovalo šest vychovatelek včetně vedoucí vychovatelky. Po změnách v koncepci ústavu v roce 1993 vznikl výchovný ústav pro děti a po sloučení s výchovným ústavem na Nových Domkách u Rozvadova výchovný ústav pro děti a mládež. V roce 2004 dostal název Výchovný ústav a dětský domov se školou Hostouň, o dva roky později byl přejmenován na Výchovný ústav, dětský domov se školou, základní škola, střední škola a školní jídelna Hostouň.

V průběhu devadesátých let byl na konci městečka vybudován velký tříhektarový sportovní areál s bazénem a sadem, který je majetkem ústavu. Došlo k přístavbě podkroví v budově na náměstí, kde vznikly nové ložnice chlapců a ze sousedního bývalého kina kvalitně vybavená tělocvična včetně posilovny, sauny, malířského ateliéru a modelářské dílny s vypalovací pecí a hrnčířským kruhem.

V roce 2005 byla po dvou letech dokončena renovace bývalého zámku s rozlehlým parkovým areálem a komplexem přilehlých budov. Důvodem bylo rozšíření výchovného ústavu o odborné učiliště a nové prostory byly vyhrazeny pro dětský domov se školou, jehož součástí je též výchovně-léčebná jednotka pro děti se zvýšenou emoční labilitou. O dva roky později byla ještě otevřena výchovně-léčebná jednotka na Medvědíh Kamení – Rybník. Zde jsou umístěni chlapci mezi šestnáctým a

devatenáctým rokem s nařízenou ústavní výchovou, kteří jsou závislími nebo problémovými uživateli návykových látek. (www.vudds-hostoun.cz)

7.1 HIERARCHIE ZAŘÍZENÍ

Výchovný ústav Hostouň

Obec Hostouň je územně začleněna pod okres Domažlice a náleží pod Plzeňský kraj. Leží asi 19 km severozápadně od Domažlic, 11 km od německých hranic a je součástí historického Chodska. V obci žije zhruba 1.420 obyvatel.

Sídlo výchovného ústavu se nachází na Chodském náměstí a tvoří ho tři řadové domy. První budova je zřízena jako samotný výchovný ústav a není jistě bez zajímavosti, že ve dvacátých letech 20. století zde sídlil soud a současně i radnice, v období II. světové války zde působilo gestapo a potom velitelství pohraniční stráže.

Vnitřní uspořádání prostor ústavu je rozčleněno do čtyř samostatných oddělení. V suterénu se nachází prádelna, sklady oblečení a šatny klientů. Polovina prvního podlaží slouží ke stravování klientů a zaměstnanců ústavu. Je zde nově zrekonstruovaná kuchyně se sklady potravin a velká jídelna. V druhé polovině podlaží se nachází kanceláře ekonomického úseku ústavu. Do druhého patra je situována kancelář zástupce ředitele, sborovna učitelů, kanceláře mzdové účetní, sociální pracovnice a zdravotní sestry a rovněž třídy žáků odborných učilišť kuchař a farmář. Sociální zařízení je samozřejmostí. V dalším podlaží jsou prostory určené zejména pro mimoškolní výchovu. Je zde pět pracoven jednotlivých výchovných skupin, vybavené moderním nábytkem, televizí a počítačem. Uprostřed podlaží je sborovna vychovatelů, kancelář vedoucího vychovatele a ředitelna. V podkroví se nachází již zmíněné ložnice klientů, které jsou řešeny formou buněk – dva třílůžkové pokoje spojené krátkou chodbou, společnými toaletami a sprchovým koutem. Nově zde bylo vybudováno samostatné oddělení pro klienty s uloženou ochrannou výchovou.

Ve druhé budově se nachází zrekonstruované byty pro zaměstnance a nově vybudovaná cvičná kuchyňka s příslušenstvím a barem, sloužící k praktickému výcviku žáků kuchařského učiliště. Ve třetí budově je v přízemí situována kvalitně vybavená

tělocvična včetně posilovny a sauny, v zrekonstruovaných půdních prostorách vznikl malířský ateliér a modelářské dílny s vypalovací pecí a hrnčířským kruhem.

Kapacita výchovného ústavu je 48 klientů, kteří jsou rozděleni do šesti výchovných skupin, z nichž jedna je určena pro chlapce s ochrannou výchovou. Každá výchovná skupina má dva denní vychovatele, z nichž jeden je tzv. kmenový.

Všichni klienti výchovného ústavu jsou zároveň žáky učebních oborů Stravovací a ubytovací služby a Zemědělské práce. Dopoledne jsou tedy buď ve škole, nebo na praxi. Dvakrát týdně mají žáci odpolední vyučování.

Dětský domov se školou a výchovně-léčebná jednotka

Dětský domov se školou a výchovně-léčebná jednotka se nacházejí v objektu bývalého zámku uprostřed rozlehlého parku. Celý areál prošel rozsáhlou rekonstrukcí zahrnující úpravu cest, záhonů, květinových a stromových kultur a jezírka.

Podrobnější informace o historii zámku můžeme nalézt na stránkách města Hostouň, nicméně podotýkáme, že Výchovný ústav získal zámek pro své potřeby v roce 2002. V roce 2003 se po velké rekonstrukci budov otevřela výchovně-léčebná jednotka a v roce 2004 pak po další nákladné rekonstrukci i hlavní budova zámku, zahrnující dětský domov, kanceláře vychovatelů a sociální pracovnice, kuchyň a jídelnu. Základní škola je vedle zámku.

Účelem dětského domova se školou je zajišťovat péči o děti s nařízenou ústavní výchovou a s uloženou ochrannou výchovou. Na základě soudních rozhodnutí jsou v něm umístěni chlapci ve věku od devíti let až po dobu ukončení povinné školní docházky.

Komunikaci s rodinami dětí, kurátory a soudy má na starosti sociální pracovnice, základní zdravotní péči, kooperaci a kontakty se zdravotnickými zařízeními a doktory zajišťuje kvalifikovaná zdravotní sestra.

Dětský domov se školou a výchovně-léčebná jednotka se často stávají jediným domovem pro chlapce, kteří jiný domov nemají. Vybavení obou oddělených jednotek je vkusné, estetické, účelné, zařízené s přihlédnutím k potřebám klientů. Chlapci sami přispívají k výzdobě svými výrobky, prostory uklízejí a dbají o pořádek.

Kapacita dětského domova a výchovně-léčebné jednotky je celkem 44 chlapců ve věku od deseti let do doby zakončení povinné školní docházky, kteří jsou rozděleni

do šesti výchovných skupin – čtyři skupiny v dětském domově po osmi dětech, zbývající dvě tvoří klienti výchovně-léčebné jednotky. Tyto dvě skupiny mají po šesti klientech s výraznou emoční disbalancí, agresivitou, popřípadě nesamostatností, kteří vyžadují stálý dohled a vedení. Součástí dětského domova je základní škola praktická.

Výchovně-léčebná jednotka Medvědí Kámen

Toto zařízení je součástí Výchovného ústavu v Hostouni, od kterého je vzdáleno asi 12 km. Lokalita se nachází uprostřed panenské přírody Českého lesa, 2 km od nejbližší obce Rybník, v místě zaniklé osady „Bernstein“, v areálu bývalé pohraniční roty.

Areál zařízení se rozkládá na asi tříhektarovém pozemku, uprostřed se nachází hlavní jednopatrová budova, dvojdomek sloužící klientům nejvyšších fází a komplex hospodářských budov. Hlavní budova je po celkové rekonstrukci, v přízemí jsou kanceláře vedoucí výchovně-léčebné jednotky a vychovatelů, klubovna klientů, jídelna a kuchyně, v patře se nachází dvoulůžkové ložnice chlapců, místnost pro noční službu, zdravotní místnost a druhá klubovna. Sociální zařízení je v přízemí i v prvním patře. V suterénu se nachází kotelna, sklady sportovního a pracovního náčiní, šatny klientů, prádelna, sušárna a dobře vybavená posilovna.

Již zmíněný dvojdomek je rovněž po rekonstrukci a v současné době ho využívají klienti, kteří se dostali do poslední 3. fáze pobytu a v brzké době se chystají zařízení opustit – buď odejít domů, nebo se vrátit do mateřského zařízení.

V hospodářských budovách jsou ustájena zvířata, o která se klienti v průběhu svého pobytu starají (prasata, ovce, kozy, drůbež) a rovněž je zde uskladněna píče. Rozloha areálu umožňuje pěstování vlastní zeleniny a ovoce, poskytuje velký ohrazený výběh zvířatům a je zde prostor i pro dvě hřiště na míčové hry.

Kapacita zařízení je šestnáct klientů a jsou jimi výhradně chlapci ve věku od šestnácti do devatenácti let, kteří mají nejen výchovné problémy, ale jsou současně uživateli návykových látek. Do zařízení jsou přijímáni chlapci s ukončenou povinnou školní docházkou a nařízenou ústavní výchovou. Každý klient musí být po detoxikaci a nejméně sedm dní abstinovat. Nesmí u něj být diagnostikováno akutní psychické nebo psychiatrické onemocnění. Délka výchovně-léčebného programu se obecně pohybuje

okolo šesti měsíců, ale u každého klienta je po úvodním zhodnocení stanovena individuálně.

Sociálně-terapeutické činnosti jsou směřovány k podpoře v abstinenci, k prevenci relapsu, k rozvoji a udržení osobních a sociálních schopností a dovedností, k obnovení a upevnění kontaktu s rodinnými příslušníky či jinými blízkými lidmi. Tyto činnosti jsou realizovány pomocí ergoterapie, skupinové terapie, individuálních pohovorů s garanty, ale rovněž volnočasovými či sportovními aktivitami.

Výchovný ústav na detašovaném pracovišti Nové Domky

K výchovnému ústavu Hostouň dále patří zařízení na Nových Domcích, které se ale již nachází v tachovském okrese. Toto pracoviště je určeno pro 48 klientů, kteří jsou rozděleni do pěti výchovných skupin po osmi klientech s nařízenou ústavní výchovou a šesté s klienty s uloženou ochrannou výchovou. Součástí zařízení je dvouletá škola praktická o čtyřech třídách a dvě pracovní-výchovné skupiny.

Elokované pracoviště v Peci pod Čerchovem

Toto pracoviště je využíváno jednotlivými výchovnými skupinami pro intenzivní budování kohezních vztahů a k vhodnějšímu a účinnějšímu působení na jednotlivé osobnostní zvláštnosti klientů, které brání nebo mohou bránit zdárnému výchovnému procesu. Za spolupůsobení přírodního prostředí zde probíhají nejrůznější terapie formou interakčních a dynamických psychoterapeutických aktivit, relaxačních technik a modelových situací.

7.2 VÝCHOVNÉ SKUPINY A JEJICH ROZDĚLENÍ

Klienti jsou do Výchovného ústavu přijímány z Diagnostického ústavu, Praha – Lublaňská, do Dětského domova se školou z Dětského diagnostického ústavu Plzeň vždy po předchozí dohodě s příslušným orgánem sociálně-právní ochrany dětí. Mohou být též přeloženi z jiného výchovného ústavu či dětského domova se školou se souhlasem výše zmíněných diagnostických ústavů, po předchozí dohodě s příslušným orgánem sociálně-právní ochrany dětí a na základě rozhodnutí ve správním řízení (dle §

10 zákona č. 500/2004Sb., a na základě § 24, odst. 3 písm.c) zákona č. 109/2002Sb., v platném znění.) Popřípadě přeložením ze zdravotnického zařízení opět se souhlasem výše uvedených zařízení.

Sociální pracovnice zařízení zajistí převzetí dokumentace klienta a provede s dítětem vstupní pohovor. Vychovatel ve službě seznámí dítě s Vnitřním řádem zařízení, s právy a povinnostmi klienta a s režimem zařízení. Provedení tohoto úkonu potvrdí klient podpisem a doklad je založen do osobního spisu klienta. Klient je zařazen do výchovné skupiny a je mu přiděleno lůžko, osobní skříňka, osobní potřeby včetně ošacení, školních potřeb a dalšího vybavení. Děti jsou ubytovány ve dvoulůžkových či třílůžkových pokojích se samostatnými toaletami. Obývací společenské místnosti jsou určeny pro jednu výchovnou skupinu a jsou vždy vybaveny kuchyňským koutem.

Etoped zařízení zpracuje Program rozvoje osobnosti dítěte na základě komplexní diagnostické zprávy, a to ve spolupráci s odborným pracovníkem diagnostického ústavu, který nejméně dvakrát ročně ověřuje účelnost a výsledky výchovně-vzdělávacích činností v zařízení.

Děti do výchovných skupin zařazuje ředitel nebo vedoucí vychovatelka, přičemž se zohledňují individuální zvláštnosti dětí, jejich zájmy a sourozenectví. Při umístění do výchovné skupiny je dítě seznámeno s pravidly a vnitřním řádem celého zařízení, včetně systému odměn a trestů a způsobu hodnocení. Výchovné skupiny jsou utvořeny účelově, existují v nich vztahy, napomáhající k utváření kladných rysů osobnosti. Účelem je výchova každého člena skupiny působením výchovných pracovníků, působením prostředí i samotnou skupinou. Vychovatel se ve skupině snaží vytvořit takovou atmosféru a takové mezilidské vztahy, které vedou k uspokojování výchovných, vývojových, sociálních i emocionálních potřeb všech členů skupiny. Výchovná skupina je tedy záměrně sestavena a cílevědomě řízena tak, aby umožňovala dosahovat pozitivní změny v chování i osobnosti každého člena, aby umožnila optimální rozvoj klienta podle jeho věku a schopností. Každý klient by se měl podílet na vytváření příznivé atmosféry ve skupině, vzájemného porozumění, pohody a důvěry. Velmi ovšem záleží rovněž na osobnosti vychovatele a jeho přístupu ke svým svěřencům.

V následující kapitole se podrobněji seznámíme s výchovně-vzdělávacími činnostmi klientů Dětského domova se školou, umístěnými v konkrétní výchovné skupině.

7.3 DENNÍ AKTIVITY VÝCHOVNÉ SKUPINY

Obecně můžeme říci, že děti z Dětského domova se školou v Hostouni jsou zapojovány standardně do ekologické výchovy, cannisterapie, hippoterapie, v celé řadě sportovních aktivit, provozovaných ve vlastním sportovním areálu či v součinnosti s městskými sportovními kluby (kopaná, odbíjená, atletika, stolní tenis, plavání, zimní sporty) a dále mají možnost se seberealizovat v některém ze zájmových kroužků (kroužek rybářský, myslivecký, turistický, cyklistický, dramatický, šachový, taneční, keramický.)

Denní činnosti klientů v jednotlivých skupinách jsou různorodé a klienti sami mají možnost podílet se na jejich plánování a přípravě. Vychovatel zde vystupuje v roli usměrňujícího činitele. Plánované činnosti vychovatel zpracuje do tzv. týdenního plánu výchovně-vzdělávací činnosti. Při jeho zpracování je nutné přihlídnout k aktuálnímu ročnímu období, materiálnímu vybavení zařízení, k individuálním zvláštnostem klientů a rovněž k jejich potřebám a zájmům. Nabízené – zejména volnočasové – aktivity by měly být pro klienty přitažlivé a atraktivní, nikoliv neustále se opakující a stereotypní. Z následujícího příkladu týdenního plánu je možno učinit si představu o výchovně-vzdělávacích činnostech v Dětském domově se školou:

TÝDENNÍ PROGRAM VÝCHOVNĚ-VZDĚLÁVACÍ ČINNOSTI:

PONDĚLÍ 14.1.2013

Denní plán programu výchovně-vzdělávací činnosti:

Příprava na vyučování: vypracování domácích úkolů

Sportovní výchova: florbal v tělocvičně

Pracovní výchova: úklid sněhu v areálu, večerní úklidy dle rozpisu

Společenská výchova: stolní hry na pracovně

Estetická výchova: poslech hudby, hodnocení dne

ÚTERÝ 15.1.2013

Denní plán programu výchovně-vzdělávací činnosti:

Příprava na vyučování: opakování českého jazyka

Sportovní výchova: míčové hry v tělocvičně

Pracovní výchova: úklid sněhu v areálu, večerní úklidy dle rozpisu

Společenská výchova: čtení časopisů, luštění křížovek a rébusů

Estetická výchova: péče o pokojové rostliny, hodnocení dne

STŘEDA 16.1.2013

Denní plán programu výchovně-vzdělávací činnosti:

Příprava na vyučování: dle zadání vyučujících

Sportovní výchova: společná vycházka, volné vycházky

Pracovní výchova: dle aktuální potřeby, večerní úklidy dle rozpisu

Společenská výchova: sledování naučného pořadu o přírodě

Estetická výchova: tvorba nástěnek, hodnocení dne

ČTVRTEK 17.1.2013

Denní plán programu výchovně-vzdělávací činnosti:

Příprava na vyučování: hlasitá četba, důraz na porozumění textu

Sportovní výchova: hokej na venkovním hřišti

Pracovní výchova: úklid společných prostor, večerní úklidy dle rozpisu

Společenská výchova: stolní hry – Člověče, nezlob se; Dostihy a sázky

Estetická výchova: poslech hudby, hodnocení dne

PÁTEK 18.1.2013

Denní plán programu výchovně-vzdělávací činnosti:

Příprava na vyučování: dle aktuálních potřeb klientů

Sportovní výchova: nohejbalový turnaj

Pracovní výchova: práce v areálu dle potřeby, večerní úklidy dle rozpisu

Společenská výchova: karetní hry, sledování DVD

Estetická výchova: modelování, kreslení, hodnocení dne

SOBOTA 19.1.2013

Denní plán programu výchovně-vzdělávací činnosti:

Sportovní výchova: lyžování, běžky

Pracovní výchova: generální úklid pokojů a toalet

Společenská výchova: televizní hry, sledování DVD

Estetická výchova: hra na hudební nástroje, hodnocení dne

NEDĚLE 20.1.2013

Denní plán programu výchovně-vzdělávací činnosti:

Sportovní výchova: stolní tenis, posilovna

Pracovní výchova: generální úklid společných prostor

Společenská výchova: pohádka Zvonilka – návštěva kina Horšovský Týn

Estetická výchova: týdenní hodnocení

Jak je patrné z uvedeného přehledu, nabídka výchovně-vzdělávacích činností je skutečně pestrá a atraktivní, zejména co se týče sportovních a společenských aktivit, klienti mají možnost rozvíjet své koníčky, zájmy či záliby.

Pro potřeby výchovné skupiny dále vypracovává vychovatel tzv. roční výchovný plán. Pro ilustraci a větší názornost zde uvádíme výňatek:

ROČNÍ VÝCHOVNÝ PLÁN

ZÁŘÍ 2012

Společenská výchova:

- Seznámení s novými klienty ve skupině
- Zásady slušného chování klientů vůči dospělým
- Seznámení s vnitřním řádem zařízení a bezpečností práce

Pracovní výchova:

- Úklidy areálu dle aktuální potřeby
- Sekání a odvoz trávy na kompost
- Dodržování základních hygienických návyků
- Důsledné vedení chlapců k plnění svých povinností a služeb

Estetická výchova:

- Poslech hudby, hra na hudební nástroje
- Výzdoba pracovny a ostatních společných prostor
- Péče o pokojové rostliny v interiéru zařízení
- Čtení časopisů pro děti a mládež
- Rozpoznání jedlých a jedovatých hub

Sportovní výchova:

- Příprava na Železného chovance a Biatlon
- Turistické vycházky do okolí Hostouně
- Míčové hry na zámeckém hřišti a vodárně
- Návštěva plaveckého bazénu

Příprava na vyučování:

- Seznámení se školním řádem
- Vypracování domácích úkolů dle zadání
- Opakování vědomostí z předešlého ročníku
- Luštění křížovek, osmisměrek, kvízů

PLÁNOVANÉ AKCE:

- Víkendový pobyt v Peci pod Čerchovem
- Návštěva pouti v Bělé nad Radbuzou
- Biatlon
- Návštěva plaveckého bazénu Přimda

V návaznosti na uvedený příklad plánu výchovné činnosti lze uvést, že Výchovný ústav Hostouň navázal velmi dobré vztahy nejen s místními sportovními kluby, ale i s dalšími výchovnými zařízeními z celé republiky. Hostouňský ústav je častým pořadatelem dnes již tradičních kulturních či sportovních soutěží, z nichž snad největší je Železný chovanec. Výchovný ústav se rovněž několikrát stal pořadatelem Letní olympiády výchovných ústavů.

Tyto a mnohé další aktivity Výchovného ústavu jsou organizovány na velmi vysoké úrovni, co se týče profesionálního zajištění, vytvoření příjemného prostředí pro klienty a jejich doprovod, či materiálního zajištění.

Pro vedení ústavu je z hlediska výchovného procesu důležitá úroveň odbornosti pedagogických pracovníků, proto se iniciativa zaměstnanců k úplnému naplnění kvalifikačních požadavků setkává s plnou podporou. Ze strany vedení ústavu je i maximální snaha o vytváření optimálního prostředí pro zaměstnance a neustálé zvyšování kvality tohoto prostředí, ať již se jedná o poradenskou činnost, vytváření pozitivních vztahů na pracovišti, atmosféry vzájemné důvěry či upevňování pracovního kolektivu. Ředitelství ústavu si plně uvědomuje, že kvalita péče o zaměstnance se na druhé straně projeví i v kvalitě jejich výchovné práce a naplňování hlavních úkolů a cílů výchovného procesu. Pozitivně se hodnotí vztahová rovina vychovatel – klient, založená na vzájemné důvěře, individuální přístup ke klientele, pracovní zaujetí, aktivity v mimopracovní době, důslednost, pracovní optimismus, nápaditost a další.

Ze své zkušenosti mohu říci, že jakákoliv forma podpory je ze strany vychovatelů výchovného zařízení Hostouň vítaná, neboť práce s nezletilými klienty je psychicky velmi náročná. Jak vyplývá z následujících kazuistik klientů Dětského domova se školou - každý klient je jiný, pochází z jiného sociokulturního prostředí, vyžaduje individuální přístup.

8. KAZUISTICKÉ STUDIE

Jak vyplývá z následujících kazuistik klientů Dětského domova se školou, každý klient je jiný, pochází z jiného sociokulturního prostředí, vyžaduje individuální přístup.

8.1 KLIENT VOJTA

Osobní anamnéza:

Vojta se narodil předčasně, ve 32. týdnu, s nízkou porodní váhou. Neprodělal žádná vážnější zranění ani neutrpěl úrazy. V předškolním věku byl velmi konfliktní a dominantní, vlivem nedůsledné výchovy byl zvyklý si vše vynutit a zvykl si na to. V jeho chování se objevují prvky nadřazenosti a agrese se sklony k šikaně. Ve škole není schopen delšího soustředění, je mrzutý a podrážděný.

Rodinná anamnéza:

Vojta má o rok mladšího bratra, jejich rodiče nejsou manželé. Po třech letech se matka odstěhovala do Německa spolu s novým přítelem. Výchovu obou chlapců ale nezvládala, proto byli svěřeni do péče otce. Otec žil u své matky, která se na výchově podílela. Jelikož se výchova jevila jako nedůsledná a nedostačující, sama babička obou chlapců uznala, že na své vnuky nestačí a souhlasila s nařízením ústavní výchovy. Oba bratři byli umístěni v Dětském domově. Vojta se díky své nepřizpůsobivosti a stupňující se agresi dostal do Diagnostického ústavu a odtud do Dětského domova se školou.

Sociální anamnéza:

Vojta je Rom. Jelikož žil v domě své babičky s otcem, bratrem a mnoha dalšími příbuznými, velmi těžce nese, že v současné době o něj rodina takřka neprojevuje žádný zájem. Na matku nevzpomíná v dobrém, považuje ji za pravého viníka své situace.

Matka se nadále nachází mimo republiku, na výchovu svého syna nijak nepřispívá, otec je hlášený na Úřadu práce a příležitostně si vydělává na sezónních brigádách. Rodina se jeví jako sociálně velmi slabá, výhledově neschopná uspokojit v dostatečné míře

potřeby nezletilých dětí. Vojta se již v mladším školním věku dopouštěl drobných krádeží, ničení věcí svých spolužáků, příležitostně je také fyzicky napadal.

Školní anamnéza:

Po nástupu za základní školu měl Vojta často konflikty s ostatními dětmi a problémy se zařazením se do kolektivu. Prospěchově byl velmi slabý, částečně také díky vysoké absenci. Vynikal pouze v hodinách tělocviku, kde si kompenzoval své neúspěchy v jiných předmětech, je sportovně nadaný. Vojta nezvládl úspěšně dokončit druhou třídu základní školy, po prázdninách nastoupil do školy již v místě Dětského domova, kam byl umístěn. Díky svému nezvladatelnému chování strávil krátký čas v Dětském diagnostickém ústavu a posléze byl přemístěn do Dětského domova se školou v Hostouni, kde letos ukončí poslední rok povinné školní docházky.

Současná situace:

Vojta se začlenil mezi ostatní chlapce ve skupině velmi rychle, vybudoval si mezi nimi respektovanou pozici. Ostatními je kritizován za svoji urážlivost. Autority sice respektuje, ale má snahu s dospělými i klienty manipulovat. Je líný, do každé aktivity se musí nutit, výjimku tvoří sport a tanec. Snaží se uspět za každou cenu, je rád za každou pochvalu, oprávněnou kritiku nese těžce. Konflikty bohužel i nadále řeší verbálním i fyzickým napadením. Otec je momentálně ve výkonu trestu, chlapec tedy domů nejezdí, pouze sporadicky navštěvuje bratra v Dětském domově. Vojta se po dobu pobytu v Dětském domově se školou dopustil několika útěků, v afektu ničil a rozbíjel majetek ústavu, často hřeší proti vnitřnímu řádu zařízení.

Doporučení:

K Vojtovi je třeba přistupovat klidně, ale důsledně a nekompromisně, jednotný pedagogický přístup je nutností. Je důležité orientovat chlapce na vhodný mužský či vrstevnický vzor. Díky jeho sklonům k šikaně zajistit maximálně možný přímý dohled. Snažit se vyhledávat pro klienta zajímavé a atraktivní činnosti a podněty, využívat zejména sport a pohyb k ventilaci nadbytečné energie. Rozšiřovat jeho právní vědomí, rozvíjet zodpovědnost a volní vlastnosti chlapce. Maximálně podporovat jeho kontakt s otcem a bratrem.

8.2 KLIENT MAREK

Osobní anamnéza:

U Marka byla diagnostikována hyperkinetická porucha chování a chlapec absolvoval pobyt v dětské psychiatrické léčebně. Navzdory tomu stále docházelo ke stupňování výchovných problémů, Marek byl agresivní, vzdorovitý a vulgární.

Rodinná anamnéza:

Rodiče chlapce nejsou manželé, u matky existuje důvodné podezření na zneužívání alkoholových i nealkoholových návykových látek, otec je ve výkonu trestu. Marek má starší sestru a mladšího bratra, který je umístěný rovněž v Dětském domově se školou a ve stejné skupině jako Marek. Sestra pobývá v Dětském domově. Matka se dlouhodobě o děti nestarala, zanedbávala je, nebyla schopna zajistit jim základní životní potřeby. Navíc byli oba chlapci opakovaně sexuálně zneužíváni svým strýcem (bratrem otce), za což byl muž odsouzen k odnětí svobody. Matka následně odmítla spolupráci s Fondem ohrožených dětí a nevyhledala pro své syny psychologickou pomoc. Po exekučním vystěhování z bytu chlapci krátce pobývali u babičky z matčiny strany, ale stále častěji docházelo k hádkám mezi matkou a babičkou dětí. Marek byl po svém útěku ze školní družiny hospitalizován v Dětské psychiatrické léčebně, odkud putoval do Dětského diagnostického ústavu a následně do Dětského domova se školou v Hostouni.

Sociální anamnéza:

Jak již bylo výše uvedeno, rodina je sociálně velmi slabá, potřeby nezletilých dětí nebyly uspokojovány v dostatečné míře ani kvalitě, byl ohrožen mravní vývoj dětí a došlo k těžké psychické traumatizaci zneužívaných chlapců. Matka neprojevila o pomoc svým dětem žádný zájem, dlouhodobě nepracovala, rodina žila pouze z vyplácených sociálních dávek. Byla nařízena soudní exekuce, neboť matka nebyla schopna hradit náklady spojené s užíváním bytu a navíc vykazovala známky závislostního chování.

Školní anamnéza:

Marek absolvoval tři roky na základní škole, dosahoval průměrných výsledků. S větším nadšením se setkávaly sportovní a pracovní aktivity, ve kterých chlapec vyniká.

V Dětském domově se školou v Hostouni Marek momentálně absolvuje pátý rok školní docházky a je vzděláván podle školního vzdělávacího programu „Příležitost pro všechny“.

Současná situace:

U Marka se dny spolupráce a klidu střídají obdobím opozice a nevole. Chlapec je velmi nevyzpytatelný a emočně chladný, příležitostně se dopouští šikany, ale toto své jednání omlouvá tím, že jde pouze o „legraci“ a své výhrůžky nemyslí vážně. Jeho vývoj je nepříznivě ovlivněn častými útekami ze zařízení, které předem plánuje a realizuje za účelem nabytí svobody a příležitosti k asociálnímu jednání. Chlapec na útečích experimentuje s návykovými látkami a dopouští se drobných krádeží. Kriminalitu a trestné chování vnímá vzorově, stylizuje se jím do role zkušenějšího a staršího. Přetrvává sebepoškozování formou infantilního tetování. Kontakt s rodinou je realizován formou delších dovolenkových pobytů u babičky. Babička ovšem není pro Marka dostatečnou autoritou, chlapec ji vnímá pouze jako prostředek k úniku z výchovného zařízení. Marek není schopen přijmout zodpovědnost za své chování a nerad přiznává chybu. Je v pravidelné péči pedopsychiatra a etopeda.

Doporučení:

V současné situaci jsou pro Marka velmi důležité individuální pohovory zaměřené zejména na rozšiřování vědomostí o negativních dopadech užívání návykových látek a vysvětlení pojmu „psychická šikana“. Je vhodné chlapce zařadit do klidného a méně ovlivnitelného kolektivu, kde vrstevníci budou Markovi vzorem a stimulem k posunu vpřed a ke změně chování a jednání. Důležité jsou rovněž pravidelné návštěvy u pedopsychiatra. Co se týče kontaktů s rodinou, je žádoucí podporovat kladný vztah zejména k babičce nezletilého.

8.3 KLIENT MICHAL

Osobní anamnéza:

Michal se narodil s rozštěpem rtu a následkem této dědičné vady se jeho verbální projev vyznačuje huhňavostí. Díky tomuto znevýhodnění je chlapec samotářské povahy, dá se říci, že trpí sociální fobií, velmi těžko navazuje nové kontakty, vůči okolí je nedůvěřivý. Pokud si ovšem někoho oblíbí, přilne k němu a ztrátu spřízněné duše hluboce prožívá. V poslední době agresivně reaguje na jakýkoliv náznak posměchu, namířený proti němu, je velmi vztahovačný.

Rodinná anamnéza:

Michalovi rodiče byli manželé, chlapec má ještě o tři roky mladší sestru. Rodina žila v harmonickém svazku do té doby, než oba rodiče vinou tragické autonehody zahynuli a z dětí se rázem stali sirotci. Žádní další příbuzní neprojevili zájem o výchovu dětí. Sourozenci byli proto umístěni do dětského domova a obě děti si posléze do pěstounské péče vzali postarší manželé. Michalovi bylo devět let, jeho sestře šest roků. Výchovné metody pěstounů ale nebyly přiměřené věku dětí, sourozenci byli za sebemenší kázeňský přestupek tvrdě fyzicky trestáni, což mělo u chlapce za následek útěky z domova, záškoláctví, závadové chování, nerespektování pěstounů. Michal okrádal spolužáky ve škole, odcizené věci prodával a kupoval si cigarety. Pěstounka sama zažádala o nařízení ústavní výchovy s tím, že nezvládá péči o nezletilého. Michal byl umístěn do dětského diagnostického ústavu a potom do Dětského domova se školou v Hostouni. Jeho sestra je nadále v péči pěstounů.

Sociální anamnéza:

Michal pochází z normální, fungující a milující rodiny, ale ne vlastní vinou se ocitl v tíživé životní situaci a je velmi citově deprivován. Umístění do pěstounské rodiny se ukázalo jako nešťastné řešení, neboť ještě znásobily problémy nezletilého chlapce, navíc pěstouni jsou již ve věku odpovídajícím věku prarodičů chlapce a ani na jedné straně se nevytvořily citové vazby.

Školní anamnéza:

Michal se jeví jako žák snaživý, pečlivý, velmi dobře reaguje na slova uznání, dosahuje vynikajících výsledků zejména v matematice a přírodopisu. Nemá ovšem z pochopitelných důvodů v oblibě hlasitou četbu a další činnosti, kde je nucen se verbálně projevit. Z tohoto důvodu také odmítá většinu kolektivních her, raději se drží stranou a jen pozoruje.

Současná situace:

Michal byl přijat do zařízení z důvodu stupňujících se výchovných problémů. Autoritu dospělého většinou uznává, ale striktní zákazy a příkazy v něm vyvolávají vzpomínky na pěstouny a chlapec reaguje agresivně a vulgárně. Rovněž vyhrožuje útekem či sebepoškozováním. Michal utekl ze zařízení celkem dvakrát, a ačkoliv nebyl přímým iniciátorem útěku, nechal se strhnout ostatními. Jelikož vlastně nemá kam utíkat, bezcílně se potuloval a příležitostně kradl, aby měl co jíst. Při návratu do zařízení u něj bylo zjištěno požití alkoholu. Michal je silný kuřák a absence nikotinu u něj vyvolává stavy nepřičetnosti. Rovněž těžce nese své odloučení od sestry a postrádá milující rodičovskou péči. Občas se propadá do depresí a zádumčivosti, má sklony k sebelítosti a plačtivosti. Pro svoji vadu řeči se často stává terčem posměšků od svých vrstevníků a v tomto případě pak jedná velmi agresivně. Jeho agresivita vůči okolí v poslední době hraničí až se šikanou, neboť Michal si cíleně a opakovaně vybírá jedince fyzicky slabší, než je on sám a kompenzuje si na nich své pocity méněcennosti a ponížení. Kontakt se sestrou je sporadický, prostřednictvím dopisů. O pěstouny nejeví žádný zájem a toto platí i obráceně.

Doporučení:

Klidný, laskavý, ale důsledný přístup, je nutno brát v potaz chlapcovu individualitu, neměla by chybět citová podpora a notná dávka trpělivosti. Je žádoucí častá pozitivní zpětná vazba, vyzdvihující úspěchy chlapce či oblasti, ve kterých vyniká. Nadále podporovat kontakty se sestrou, případně navázat kontakt s příbuznými. Vést Michala k sebeovládání a potlačování projevů agresivity, zamezit projevům šikany vůči slabším. Vhodná by byla konzultace s psychologem.

Z uvedených kazuistik klientů Dětského domova se školou v Hostouni vyplývá již avizované zjištění, že stěžejním činitelem, který se podílí na výchovných problémech dětí, je nepříznivé rodinné prostředí. Narušené rodinné vazby, mnohdy dysfunkční rodina a současně nevhodný či nedůsledný styl výchovného působení, je shodný znak v převážné většině případů.

ZÁVĚR

Tato práce se zabývala problematikou dětí, umístěných do Dětského domova se školou, a to z pozice denního vychovatele. V úvodních kapitolách jsme se zaměřili hlavně na legislativní stránku nařízení ústavní či ochranné výchovy a následně jsme stručně zmapovali různé typy zařízení, poskytující náhradní péči o nezletilé děti.

V popředí našeho zájmu se ovšem nachází samotné příčiny umístění dětí do těchto výchovných zařízení. Ve většině případů se bohužel jedná o selhání nejdůležitějšího sociálního prostředí dítěte a tím je rodina. Citové pouto k rodičům a případně k sourozencům je velmi silný faktor zdravého vývoje dítěte, protože naplňuje mnoho základních lidských potřeb a je nenahraditelné. Děti, které nenalezly v rodině citové zázemí, o něž rodiče neměli zájem, či je dokonce odmítali a ohrožovali jejich zdravý vývoj, tyto děti už nemají žádný důvod rodiče respektovat a mohou se začít chovat zcela bez zábran. Rodiče pro ně nepředstavují žádnou autoritu a ani škola nemá žádný mocenský prostředek, aby mohla jejich chování nějakým způsobem ovlivnit. Pokud jsou výchovné problémy již tak velké, že je nelze uspokojivě řešit, přistupuje soud k nařízení ústavní či ochranné výchovy a problémový jedinec je umístěn ve speciálním výchovném zařízení.

Tato práce si kladla za cíl zaměřit se na konkrétní typ výchovného zařízení a tím je Dětský domov se školou v Hostouni. Od stručné historie se dostáváme k současnosti, seznamujeme se s materiálním vybavením, procesem přijímání nových klientů, denním režimem výchovných skupin, volnočasovými aktivitami chlapců a rovněž velmi důležitým tématem, a tím je šikana.

O tom, že povolání vychovatele je náročné zejména psychicky, nás mohou přesvědčit kazuistiky klientů Dětského domova se školou, neboť rozdílné povahy a nejrůznější zátěže klientů kladou vysoké nároky na osobnost vychovatele a jeho pedagogické cítění.

Konkrétním praktickým přínosem této práce by mohla být nastíněná problematika vztahu mezi nefunkčním rodinným prostředím, následným odejmutím dítěte z rodiny a jeho umístění do výchovného zařízení. Jelikož je rodina pro své členy

nejdůležitější sociální skupinou, měla by poskytovat přirozené prostředí pro růst a příznivý vývoj všech jeho členů a zejména dětí.

V případě rodin dětí, umístěných ve výchovném zařízení, by byla vhodná sanace rodiny či rodinné terapie, neboť pouze fungující rodina může zásadně ovlivnit chování a zdárný vývoj dítěte.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

ČERNÍKOVÁ, V. A KOL. *Sociální ochrana*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. ISBN 978-80-7380-138-0

FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie*. Praha: Grada Publishing, 2009. ISBN 978-80-247-2781-3

HAVLÍK, R., KOŤA, J. *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-327-7

JANKOVSKÝ, J. *Etika pro pomáhající profese*. Praha: TRITON, 2003. ISBN 80-7254-329-6

KOHOUT, K. *Základy obecné pedagogiky*. Praha: UJAK, 2007. ISBN 978-80-86723-38-9

KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-513-X

KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-123-1

KLUGEROVÁ, J. – ŠIFEROVÁ, O. – VACÍNOVÁ, T. *Jak vypracovat bakalářskou, diplomovou, rigorózní a disertační práci*. 1. vyd. Praha: UJAK, 2008. ISBN 978-80-86723-61-7.

LANGMEIER, J., MATĚJČEK, Z. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Avicentrum, 1974.

MALACH, J. *Teorie metodiky výchovy*. Praha: UJAK, 2007. ISBN 978-80-86723-29-7

MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada, 2002. ISBN 80-2470-332-7

MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-771-X

MATOUŠEK, O. A KOL. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-331-4

MATOUŠEK, O. A KOL. *Sociální práce v praxi*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-818-0

MATOUŠEK, O. *Ústavní péče*. Praha: SLON, 1995. ISBN 80-85850-08-7

NÝVLTOVÁ, V. *Psychopatologie pro speciální pedagogy*. Praha: UJAK, 2008. ISBN 978-80-86723-48-8

PÁVKOVÁ, J. A KOL. *Pedagogika volného času*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-423-6

ŘÍČAN, P., KREJČÍŘOVÁ, D. *Dětská klinická psychologie*. Praha: Grada Publishing, 2006. ISBN 80-247-1049-8

SLOWÍK, J. *Speciální pedagogika*. Praha: Grada Publishing, 2007. ISBN 978-80-247-1733-3

STŘELEČEK, S. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna, 1992. ISBN 80-85298-84-8

VACÍNOVÁ, M., TRPIŠOVSKÁ, D., FARKOVÁ, M. *Psychologie*. Praha: UJAK, 2008. ISBN 978-80-86723-47-1

VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-414-4

INTERNETOVÉ ZDROJE

<http://www.vudds-hostoun.cz/>

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Zdeněk Konop

Obor: Speciální pedagogika – vychovatelství

Forma studia: kombinovaná

Název práce: Vychovatel v dětském domově se školou

Rok: 2010/2013

Počet stran bez příloh: 54

Celkový počet stran příloh: 0

Počet titulů českých použitých zdrojů: 22

Počet titulů zahraničních použitých zdrojů: 0

Počet internetových zdrojů: 1

Vedoucí práce: PaedDr. Jarmila Klugerová, PhD.